

Warchałowski, Krzysztof

"Świat po komunizmie - spór o nasze czasy", Robert Skidelsky, Kraków 1999 : [recenzja]

Mazowieckie Studia Humanistyczne 5/2, 137-140

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

rysem historii naszego kraju, bogato ilustrowanym i starannie wydanym. Może być ona pomocna w przypominaniu sobie ulatujących przecież faktów, tym bardziej że język jej jest przystępny i konkretny.

Ks. Krzysztof Warchałowski

Robert Skidelsky, *Świat po komunizmie – spór o nasze czasy*, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 1999, str. 200.

„Upadek komunizmu powitano fanfarami niczym wielkie zwycięstwo militarne”. Słowami tymi zaczyna się książka Roberta Skidelsky’ego pt. *Świat po komunizmie – spór o nasze czasy*. Cytat ten bardzo trafnie oddaje w jednym zdaniu główny sens publikacji.

Książka została wydana w ramach serii wydawniczej *Demokracja, filozofia i praktyka* pod redakcją Marcina Króla i Aleksandra Smolara. Oryginalny tytuł opracowania brzmi: *The world after communism. A polemic for our times*, a jej przekład zawdzięczamy Stefanowi Amsterdamskiemu. Autor książki – Robert Skidelsky – jest profesorem ekonomii politycznej w Warwick University, autorem wielu cenionych prac z zakresu ekonomii i polityki, m.in.: *Politicians and the slump* oraz biografii Johna Maynarda Keynesa. Jest także współautorem książek: *The end of the keynesian era* oraz *Thatcherism*.

Książka *Świat po komunizmie – spór o nasze czasy* składa się z 11 rozdziałów. Pierwszy nosi tytuł *Pogrzebiemy was*. Swoją nazwę wziął od słów wypowiedzianych w 1961 r. przez pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii ZSRR Nikitę Chruszczowa, a skierowanych przeciwko Zachodowi. W rozdziale tym autor opisuje w sposób analityczny przemiany jakie zachodziły zarówno w ZSRR, jak i na całym świecie po II wojnie światowej. Przedstawia rozwój i upadek komunizmu, oraz eksponuje zagrożenia, jakie przyniósł ze sobą system komunistyczny. Skidelsky opowiada o poszczególnych etapach wojny, jaka zaczęła się między „wolnym światem” i „komunizmem”. Lata sześćdziesiąte były okresem, w którym USA i inne kraje zachodnie stanęły wobec problemu powstrzymania trzeciej fali marksistowskiego ekspansjonizmu. W 1986 r. Michaił Gorbaczow wzywał do nuklearnego rozbrojenia, w 1989 r. „imperium zła”, choć chwiejące, trwało w nienaruszonym stanie, a w 1991 r. nastąpił jego upadek.

W dwóch kolejnych rozdziałach: *Istota kolektywizmu* i *Rozwój kolektywizmu* autor stara się na ukazać zasadnicze cechy kolektywizmu jako „centralnego planowania przyszłości społeczeństwa”. Odwołuje się do źródeł kolektywizmu, które stara się ukazać w szerokim kontekście historycznym począwszy od I wojny światowej. Skidelsky opisuje także cztery szare strefy, istniejące między kolektywizmem a niekolektywizmem, tzn. regulacja, teoria dóbr publicznych, szara strefa

będąca konsekwencją demokracji i koncepcja „korporacjonizmu”. Kolektywistycznej koncepcji społeczeństwa autor przeciwstawia model klasycystyczno-liberalistyczny, czyli indywidualistyczny. Pokazuje również jak w różnych krajach przebiegał rozwój kolektywizmu i wylicza jego najbardziej charakterystyczne cechy.

„[...] I Wojna Światowa była punktem zwrotnym. Przed wojną istniały kolektywistyczne ułudy, potem kolektywistyczne projekty, które doprowadziły do kolektywistycznych koszmarów”. Tak zaczyna się czwarty rozdział – *Epoka wojen* Skidelsky opisuje przemiany związane z rewolucją bolszewicką oraz dwiema wojnami światowymi. Według autora zwłaszcza I wojna światowa była czynnikiem sprzyjającym kolektywizmowi, którego skutkiem był rozwój doktryny leninowskiej, pod wpływem której zaczął rozwijać się totalitaryzm. Skidelsky opisuje „komunizm wojenny” w Rosji, mówi o przyczynach i skutkach hiperinflacji nie tylko w tym państwie, ale i na całym świecie, będącej wynikiem nowej polityki ekonomicznej. Rozdział *Epoka wojen*, to analiza sytuacji gospodarczej i ekonomicznej na świecie w latach 1914–1945. Autor przechodzi od doktryny leninowskiej do totalitaryzmu, od planu pięcioletniego do kołchozów, gospodarki planowej i powszechnego zubożenia na świecie, a także ukazuje uwstecznienie życia gospodarczego i politycznego.

Kolejny rozdział – *Zbieżność patologii* – autor w dużej mierze poświęca pojedynkowi myśli, poglądów i doktryn politycznych, takich znawców tematu, jak: John Maynard Keynes, William Henry Beveridgea, Karl Popper, Joseph Schumpeter czy też Fredrich August von Hayek. Głównym celem wszystkich pięciu myślicieli było odparcie intelektualnych pretensji kolektywizmu, zwłaszcza jego opcji radykalnej, na rzecz totalitarnego planowania. Skidelsky pokazuje, jak wszyscy oni swoimi poglądami i doktrynami chcieli skutecznie, po półwieczu ustępstw na rzecz kolektywizmu, zabezpieczyć się przed nim. Z rozdziału tego dowiadujemy się, czym według Keynesa jest „kierowany kapitalizm”, na czym mają polegać rządy oświeceniowej mniejszości Schumpetera, co to jest cząstkowy interwencjonizm Poppera, a także jakie ubezpieczenia społeczne proponuje Beveridgea. Jedyne Heyek, ze względu na swoją nieprzejednaną opcję na rzecz gospodarki rynkowej, stał nieco na uboczu tego powojennego konsensusu liberałów.

W rozdziale szóstym Skidelsky próbuje udzielić czytelnikowi odpowiedzi na zadane w tytule rozdziału pytanie – *Dlaczego upadł komunizm?*. Powtarzając za słowami autora możemy powiedzieć, że „imperium radzieckie, jak wszystkie inne, oparte było na przemocy i upadło wówczas, gdy utraciło wolę i środki stosowania przymusu wobec wszystkich obywateli”. Nie jest to jedyna przyczyna upadku imperium. Można byłoby wymienić wiele innych, jak chociażby bankructwo (radzieckie imperium można tu porównać do Cesarstwa Rzymskiego). Skidelsky bardzo skrupulatnie opisuje także rządy Gorbaczowa, gdyż jego zdaniem to właśnie on, mimo próby reform, doprowadził do upadku systemu radzieckiego. Skidelsky pisze o trzech fazach pierestrojki Gorbaczowa. Wynikiem takiej polityki był wybór

Gorbaczowa na prezydenta w 1989 r. i zniesienie przez niego 16 artykułu konstytucji, zapewniającego kierowniczą rolę partii komunistycznej. Związek Radziecki stał się „państwem prawa”, a w 1990 r. nastąpił podział państwa na republiki. W rozdziale tym została opisana cała polityka prowadzona przez Związek Radziecki w okresie od Stalina aż do Gorbaczowa i skutki, jakie ona ze sobą niosła. Skidelsky pisze: „[...] przez cały czas istnienia Związku Radzieckiego doganianie Zachodu było fikcją, a pod koniec jego istnienia luka się poszerzała”.

Rozdział *Nowa ekonomia polityczna* opisuje przemiany ekonomii politycznej lat osiemdziesiątych, które były wynikiem ponownego przemyślenia roli państwa. Była to polityka typowo antykolektywistyczna, a jej najpopularniejszym katalizatorem była wysoka inflacja. Próbom uporania się z tą nową sytuacją polityczną i ekonomiczną jest poświęcony ten rozdział. Szczególnie interesujące są wypowiedzi czołowych postaci sceny politycznej tego okresu, takich jak: Ronald Reagan i Margaret Thatcher, których autor określił politykami z przekonania. Pokazuje on próby uzdrowienia przez nich państw, z którymi byli związani, próby reform i reorganizacji.

Tzw. *Kuracja wstrząsowa* w szerszej perspektywie historycznej oznacza koniec „epoki kolektywizmu”. Okazją do jej zastosowania był kryzys związany z hiperinflacją, głównie w państwach postkomunistycznych. Jak pisze autor, po raz pierwszy zastosowano ją w latach osiemdziesiątych w Ameryce Łacińskiej, lecz to był tylko początek. Owa tytułowa „kuracja wstrząsowa” była stosowana w Anglii, na Węgrzech, a także w Polsce i tam też przyniosła najlepsze efekty. W Polsce zjawisko to było ściśle związane z polityką Leszka Balcerowicza i zakończyło się sukcesem, stając się przez to wzorem transformacji dla innych państw Europy Wschodniej i Rosji. Z rozdziału tego dowiadujemy się, jak dużą rolę w odbudowie państwa po upadku komunizmu ma proces prywatyzacji. Jednocześnie sama tylko prywatyzacja nie prowadzi do restrukturyzacji, potrzeba do tego wielu reform i przeobrażeń. Rozdział ten ściśle łączy się z kolejnym zatytułowanym *Co przyniosła transformacja?*. Autor opisuje, jak w odmienny sposób w różnych krajach postkomunistycznych przebiegał proces reform.

Kolejny rozdział pt. *Zrozumieć postkomunizm* odwołuje się do trzech tez autorstwa: Fukuyamy, Grayana i Sachsa, którzy w swoich odmiennych poglądach podejmują próby zrozumienia postkomunizmu.

Fukuyama głosił tezę o „końcu historii” związaną z upadkiem komunizmu. Grayan twierdził, że to „wyzwolenie niezachodnich kultur z konieczności naśladowania zachodnich wzorów”. Teza Sachsa się skłania bardziej w kierunku Fukuyamy i ratunek dla postkomunistycznego świata widzi w trudnej, ale koniecznej „terapii wstrząsowej”. Autor opisuje także wyzwania, jakie stawiały przed sobą czasy postkomunistyczne, gdyż patrząc na Europę widzimy, że upadek „żelaznej kurtyny” zmienił zasadniczo wszystkie założenia, na których wspierało się nasze życie od końca II wojny światowej. Jak pisze Skidelsky, pierwszą reakcją na upa-

dek komunizmu była euforia, jednak nie wszyscy cieszyli się z tego faktu, ponieważ dystansował on socjalizm wspomniany przez wielu z nostalgią.

Książka *Świat po komunizmie – spór o nasze czasy* to analiza politycznego, gospodarczego i społecznego kryzysu świata kolektywizmu, komunizmu, upadku ideałów i wzniosłych celów. Autor analizuje formy życia politycznego i ekonomicznego w okresie wprowadzania demokracji i gospodarki rynkowej po rozpadzie bloku wschodniego. Rozważa słabości kapitalistycznych założeń gospodarczych w mijającym stuleciu, oraz zastanawia się nad niebezpieczeństwami i nadziejami związanymi z włączaniem świata pokomunistycznego w globalną gospodarkę wolnorynkową.

Książka Skidelsky'ego uświadamia prawdę, że ekonomia nie jest nauką ścisłą, ale społeczną, uwarunkowaną historycznie. Jej tezy zmieniają się wraz z zmianami świata ludzkiego. Można więc wywnioskować, że ani świat, ani ekonomia nie przyjmą nigdy formy ostatecznej. Ludzkość kształtując świat, który ją otacza kształtuje ekonomię, którą się posługuje.

Książka jest bardzo ciekawa i rzetelna, choć niekiedy trudna w lekturze, bo autorowi zdarza się czynić skróty myślowe i wpadać w żargon ekonomiczny. Polecam ją wszystkim, którzy pragną dogłębnie zrozumieć przemiany zachodzące w otaczającym nas świecie.

Ks. Krzysztof Warchałowski

Zygmunt Ziątek, *Wiek dokumentu. Inspiracje dokumentarne w polskiej prozie współczesnej*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa 1999, str. 225.

Zygmunt Ziątek, jako historyk literatury i krytyk literacki dał się poznać, w latach siedemdziesiątych, kiedy formułował, polemiczne wobec obowiązujących wówczas odczytań, interpretacje tzw. nurtu ludowego w prozie współczesnej. Posługując się formułą „literatury nowych doświadczeń społecznych” przeciwstawił się wąsko tematyzującym lub też zideologizowanym lekturom charakterystycznych dla tamtego czasu zjawisk literackich. Podjęte przez tego badacza zagadnienia znalazły wyraz m.in. w akademickich podręcznikach historii literatury. Na przykład studium pt. *Proza. Autentyzm rozpoznań społecznych* stanowi obszerną część podręcznika pt. *Literatura polska 1914–1975*, t. II: 1933–1944 (Warszawa 1933).

Wiek dokumentu jest gruntownym poszerzeniem uprawianej do tej pory problematyki o refleksję nad polskim piśmiennictwem wywołanym przez II wojnę światową oraz przeobrażenia i przesilenia społeczne po 1945 r., aż po świadectwa literackie i piśmiennicze lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. W pracy znajdują wyraz podstawowe dyskursy ideologiczne w kulturze polskiej